

Мовчан Роман Олександрович,
д-р юрид. наук, професор,
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
Душевська Олена Вікторівна,
здобувач ступеня «Доктор філософії»
Донецького національного університету імені Василя Стуса

ПРО ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ САНКЦІЙ НОРМ, ПРИСВЯЧЕНИХ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЛІСОВИХ ВІДНОСИН

У статті здійснено критичний аналіз санкцій, передбачених за вчинення кримінальних правопорушень у сфері лісових відносин, вивчено проблеми, які виникають під час їх реалізації на практиці, а також розроблено на цій основі рекомендації щодо удосконалення розглядуваних приписів кримінального законодавства.

Зокрема, за результатами написання статті доведено, що санкції досліджуваних кримінально-правових норм підлягають удосконаленню з огляду на такі фактори: 1) встановлена низька ефективність передбачених зазначеними санкціями покарань у виді арешту, обмеження волі та позбавлення волі на певний строк; 2) відносно невисока суспільна небезпека відповідної категорії кримінальних правопорушень; 3) наявні тенденції в кримінально-правовій політиці України; 4) попри екологічний, а не майновий характер досліджуваних злочинів, суди фактично виходять з того, що саме застосування штрафу є найбільш адекватною реакцією на вчинення розглядуваних деліктів.

З урахуванням висловлених аргументів запропоновано: 1) у санкціях, встановлених за вчинення лісових кримінальних правопорушень, які мають некваліфіковані склади (частини перші), передбачити єдиний безальтернативний основний вид покарання у виді штрафу; 2) з огляду на підвищену суспільну небезпеку низки діянь, які утворюватимуть особливо кваліфіковані склади кримінальних правопорушень, зберегти у відповідних санкціях вказівки на вид покарання, як-от позбавлення волі на певний строк. Водночас зазначається, що прагнення посилити відповідальність за певні діяння за допомогою вказівки на позбавлення волі на певний строк як єдиний вид покарання призводить до зворотного ефекту, який можна спостерігати і сьогодні, коли замість «реального» відбування покарання чи не всі винні особи звільняються від призначеного покарання у виді позбавлення волі. Тому у цих санкціях пропонується передбачити альтернативний основний вид покарання у виді штрафу.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, кримінальні правопорушення, санкції та покарання, пеналізація, довілля, ліс, контрабанда, незаконна порубка, знищення або пошкодження.

Постановка проблеми. У юридичній літературі небезпідставно зазначається, що нюанси кримінально-правової кваліфікації, тонкощі кримінально-правової характеристики окремих посягань, інші проблеми Загальної та Особливої частин кримінального права – усе це значною мірою втрачає сенс, якщо за вчи-

нене кримінальне правопорушення не призначається справедливе покарання або якщо призначене покарання не виконується або виконується неналежним чином [1, с. 437–438]. Тому наукова обґрунтованість побудови санкції кримінально-правової норми має не менше значення, ніж правильне конструювання її диспозиції.

Попередньо вивчивши напрацювання кримінально-правової науки щодо конструювання санкцій, а також тенденції призначення покарань за так звані «лісові кримінальні правопорушення», передбачені статтями 201-1, 245, 246 КК, ми виявили притаманні (хоч і неоднаковою мірою) для всіх них проблеми, пов'язані з пеналізацією (покарання «у статиці»). Послідовному висвітленню з'ясованих проблем і буде присвячене це дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушені в цій статті питання у своїх публікаціях розглядали, зокрема, такі автори: Д. Бабіков, О. Будяченко, Н. Гуторова, Ю. Данилевська, О. Дудоров, Ю. Забуга, О. Заїчко, Д. Каменський, О. Кисилевич, П. Мельник, Т. Михайліченко, Є. Назимко, Є. Письменський, Т. Пономарьова, О. Скворцова, О. Сторчоус, О. Ткаченко, Ю. Турлова та інші. Незважаючи на безсумнівну теоретичну і практичну значимість опублікованих праць, варто констатувати, що: по-перше, в них переважно висвітлюються проблеми покарань за вчинення лише окремих кримінальних правопорушень у сфері лісових відносин, комплексні ж дослідження відповідної проблематики наразі відсутні; по-друге, позначені проблеми залишаються належним способом не розв'язані, а відтак потребують подальших наукових розвідок.

Постановка завдання. Метою цієї статті є критичний аналіз санкцій, передбачених за вчинення кримінальних правопорушень у сфері лісових відносин, вивчення проблем, які виникають під час їх реалізації на практиці, а також розроблення на цій основі рекомендацій щодо удосконалення розглядуваних приписів кримінального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи висвітлення відповідної проблематики, передусім варто звернути увагу на те, що у санкціях усіх частин ст. 201-1, а також у ч. 2 ст. 245 та ч. 4 ст. 245 КК безальтернативно передбачено лише один вид покарання – позбавлення волі на певний строк.

Не викликає сумнівів та обставина, що в Особливій частині Кримінального кодексу України (далі – КК) існують такі кримінально-правові норми, санкції яких мають бути безальтернативними і передбачати відповідний вид покарання (у деяких випадках разом із довічним позбавленням волі) як єдиний можливий вид покарання. Це, наприклад, ст. 111, ч. 8 ст. 111-1, статті 113, 114, 115, 348, 442, ч. 2 ст. 258, ч. 4 ст. 187 КК тощо. Тобто, за загальним правилом, позбавлення волі на певний строк як єдино можливий вид покарання має передбачатися лише за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, які посягають на най-

вищі соціальні цінності – життя людини, її здоров'я, національну безпеку, міжнародний правопорядок тощо. Як слушно зазначає Н. Орловська, штраф, арешт та обмеження волі можуть бути альтернативою покаранню у виді позбавлення волі на певний строк, але з урахуванням певних ступенів цих покарань. Водночас дослідниця висловлює впевненість у тому, що виключно позбавлення волі на певний строк може бути притаманним лише для тяжких та особливо тяжких злочинів [2, с. 5–6].

Оцінивши рівень суспільної небезпеки описаних у досліджуваних нормах посягань, можемо констатувати, що він є недостатнім для встановлення позбавлення волі на певний строк як безальтернативного виду покарання³. Про невинуватість такого законодавчого рішення свідчать і дані судової практики, які видаються доволі красномовними: з 18 осіб, які визнавалися винуватими у вчиненні злочину, передбаченого ст. 201-1 КК (усіма його частинами), до жодної з них (!) не застосовувалося реальне відбуття покарання у виді позбавлення волі; з 5 осіб, вчинене якими було кваліфіковано за ч. 2 ст. 245 КК, таке покарання призначалося лише двом особам.

Щодо незаконної порубки лісу, то за результатами 50 випадково обраних з ЄДРСР вироків, винесених за ч. 4 ст. 246 КК, констатуємо, що за жодним із них засуджена особа не відбувала покарання у виді позбавлення волі. Замість цього в абсолютній більшості випадків суди:

1) звільняли засуджених від відбування призначеного покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК; водночас під час кваліфікації дій особи за всіма іншими, крім ч. 1 ст. 201-1 КК, нормами, в яких мінімальна межа покарання встановлена на рівні 5 років позбавлення волі, суди активно застосовували ст. 69 КК, призначаючи покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої у санкціях;

2) усвідомлюючи, що передбачені санкціями покарання явно не відповідають ні суспільній небезпеці, ні юридичній природі вчинюваних діянь, і водночас не бажаючи звільняти засуджених від відбування покарання, суди у порядку застосування ст. 69 КК призначають інші, більш м'які види покарання. Характерно й те, що в усіх вивчених вироків таким «пом'якшеним» видом покарання виступав саме і лише штраф.

Водночас привертає увагу те, що:

1) під час інкримінування ч. 4 ст. 246 КК суди майже завжди надають перевагу призначенню покарання у виді позбавлення волі на строк, менший за 5 років, і подальшому застосуванню ст. 75 КК (такий алгоритм було зафіксовано у 48 із 50 відповідних вироків);

---

³ Поділяючи цю думку і критикуючи безальтернативну санкцію ч. 1 ст. 201-1 КК («карається позбавленням волі на строк від 3 до 5 років»), Д. Бабіков пише, що у цьому разі йдеться умовно про окремий вид «товарної» контрабанди, яка декриміналізована на підставі Закону від 15 листопада 2011 р. і за вчинення якої сьогодні передбачено адміністративну відповідальність: «...санкцію ч. 1 ст. 201-1 КК варто визнати необґрунтовано суворою і такою, що не відповідає характеру та ступеню суспільної небезпеки протиправного посягання» [3, с. 241–242].

2) під час кваліфікації дій особи за ст. 201-1 КК відбувається «перехід» до штрафу (12 з 18 випадків). Такі випадки мають далеко не поодинокий, а порівняно з практикою (яка насправді відсутня) реального відбування покарань, передбачених санкціями різних частин цієї статті КК, – відверто масовий характер. Отже, можна констатувати, що непродуманість конструювання відповідних санкцій призвела до того, що під час застосування ст. 201-1 КК сформувалась вельми особлива практика. В її межах судді частково перебрали на себе повноваження законодавця щодо пеналізації правопорушень, фактично визначивши, що штраф є найбільш доречним видом покарання за вчинення досліджуваних діянь. Загалом таку позицію можна оцінити як більш виважену за першу, бо під час застосування ст. 75 КК винна особа взагалі *de facto* залишається без покарання, оберненого до виконання за постановленим вироком. Мізерна ж кількість вироків, постановлених за ч. 2 ст. 245 КК, унеможлиблює відстеження відповідних тенденцій щодо цієї заборони.

Загалом, з урахуванням викладених вище міркувань, до практики призначення в порядку ст. 69 КК покарань, які є більш м'якими, ніж передбачені у ст. 201-1 КК (як, до речі, і в ч. 2 ст. 245 та ч. 4 ст. 246), варто ставитися з обережним розумінням. Однак, «перебравши» на себе відповідні повноваження законодавчої влади, представники влади судової на цьому не зупинились і пішли далі, фактично змінивши ще й визначену законодавцем оцінку ступеня суспільної небезпеки діянь, передбачених різними частинами ст. 246 КК.

Наприклад, визнаючи Особу-1 винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 4 ст. 246 КК, суд призначив йому покарання у виді штрафу в розмірі 1 тис. НМДГ [4].

Тобто, замінивши (на підставі ст. 69 КК) позбавлення волі на певний строк на штраф, суд визначив такий його розмір, який є меншим за мінімальний розмір штрафу, передбачений ч. 3 (1 500 НМДГ) та є ідентичним мінімальному розміру штрафу, установленому у ч. 1 ст. 246 КК (1 тис. НМДГ).

Подібну практику треба оцінити критично, навіть попри згадану вище не виправдану суворість безальтернативного покарання, передбаченого ч. 4 ст. 246 КК (позбавлення волі на строк від 5 до 7 років). Вважаємо, що, визначаючи відповідні розміри штрафів, суди перевищують свої повноваження, не враховуючи таких факторів: з огляду на, виходячи з передбачених санкціями різних частин ст. 246 КК, діяння, про які йдеться в її ч. 4, є, на думку законодавця, найбільш небезпечними, а тому призначення за їх вчинення штрафів, які є меншими, ніж передбачені ч. 3, є нелогічним і не виправданим; по-друге, незважаючи на різне ставлення до відповідних положень у разі призначення покарання за вчинення злочину, передбаченого ч. 4 ст. 246 КК, хоча б частково мав бути врахований і п. 2 ч. 5 ст. 53 КК, де законодавець висловив своє ставлення до співвідношення

штрафу і позбавлення волі: 1 день позбавлення волі = 8 НМДГ (136 грн). Призначаючи ж замість позбавлення волі (мінімальний строк – 4 роки) штраф у розмірі 17 тис. грн, суди фактично виходять із співвідношення 1 день позбавлення волі = 0,1 грн.

Зважаючи на викладене, варто підтримати позицію одного із судів Чернівецької області, який, визнавши Особу-1 винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 4 ст. 246 КК, призначив йому покарання у виді штрафу в розмірі 12 тис. НМДГ, що є адекватним відображенням ступеня суспільної небезпеки відповідного злочину, який (ступінь) є значно вищим за притаманний діянням, про які йдеться в інших частинах цієї статті КК [5].

Далі спробуємо з'ясувати, чи відрізняється від викладеної ситуація стосовно інших досліджуваних норм.

Санкція ч. 2 ст. 246 КК разом із позбавленням волі містить ще один різновид покарання – обмеження волі. На перший погляд, наявність такого покарання як альтернативного є вдалим рішенням, адже це дає змогу забезпечити індивідуалізацію покарання. Однак, проаналізувавши матеріали судової практики, маємо підстави стверджувати, що наявність цього виду покарання фактично в жодний спосіб не змінює (порівняно з попередньою) ситуацію на краще, адже судді ігнорують його (обмеження волі) так само, як і позбавлення волі. На підтвердження цієї думки наведемо дані про те, що у 100 перших знайдених у ЄДРСР вироках, постановлених за ч. 2 ст. 246 КК, зі 100 % осіб, визнаних винуватими у вчиненні злочину, передбаченого цією кримінально-правовою нормою:

1) жодна особа не була засуджена до реального відбування покарання у виді позбавлення волі;

2) лише дві особи були засуджені до реального відбування покарання у виді обмеження волі;

3) трьом особам із застосуванням ст. 69 КК було призначено покарання у виді штрафу. В одному з цих рішень правопорушнику було призначено більш-менш адекватне покарання – штраф у розмірі 1 100 НМДГ [6]; інший злочин був скоєний до набрання чинності Законом від 6 вересня 2018 р. [7], на підставі якого у ст. 246 КК були підвищені розміри штрафів; у третьому випадку розмір призначеного штрафу становив 50 НМДГ [8], тобто це штраф, розмір якого є в 20 (!) разів меншим за мінімальний розмір штрафу (1 тис. НМДГ), встановлений за вчинення некваліфікованого злочину (ч. 1 ст. 246 КК). Звісно, такі підходи у судовій практиці виправданими визнати у жодному разі не можна;

4) усім іншим особам призначалося покарання у виді позбавлення чи обмеження волі на певний строк, від відбування яких вони звільнялися на підставі ст. 75 КК.

З'ясовані тенденції щодо караності злочинів, передбачених статтями 245, 246 КК (про ст. 201-1 КК тут не йдеться), узгоджуються з результатами судово-

го розгляду кримінальних проваджень про екологічні правопорушення загалом, про що, до речі, один із авторів цих рядків перманентно згадував і в інших своїх працях [1, 9–11]. Так, за даними Ю. Турлової, за 2004–2016 рр. за видами покарань структура судимості за вчинення злочинів проти довкілля мала такий вигляд: позбавлення волі – 1,0 % від усіх засуджених; обмеження волі – 2,1 %; арешт – 0,7 %; громадські роботи – 0,6 %; штраф – у 58,7 %; звільнено від покарання 36,9 % засуджених осіб, переважна більшість із них (93,5 %) – із випробуванням [12, с. 364]. Наведені статистичні дані переконливо засвідчують, що саме призначення штрафу суди вважають найбільш адекватною реакцією на вчинення деліктів проти довкілля.

Продовжуючи розмірковувати щодо установаження у санкціях більшості досліджуваних кримінально-правових норм безальтернативних покарань, пов'язаних з обмеженням свободи пересування особи, знову використаємо дані судової практики. На їх основі можна резюмувати, що наявність цих покарань не лише не дає жодного позитивного ефекту, а і є відверто шкідливою навіть у тих випадках, коли в санкціях відповідних норм передбачено й альтернативні види покарання, включно зі штрафом. Для підтвердження небезпідставності зробленого висновку наведемо інформацію про те, що:

1) передбачені ч. 1 ст. 245 КК покарання у виді обмеження волі чи позбавлення волі на певний строк призначались у 25 з 37 випадків, у жодному з яких засуджена особа реально їх не відбувала;

2) передбачені ч. 1 ст. 246 КК покарання у виді арешту, обмеження волі та позбавлення волі на певний строк призначались у 27 із перших 200 виявлених у ЄДРСР рішень. Водночас реальне покарання (арешт строком на 3 місяці і позбавлення волі строком на 4 роки та 1 місяць) було призначено лише двом особам, які вчинили відповідні злочини під час перебігу іспитового строку, установаженого за вчинення інших кримінальних правопорушень;

3) передбачені ч. 3 ст. 246 КК покарання у виді обмеження волі та позбавлення волі на певний строк призначались у 90 % проаналізованих нами випадків (180 із 200). Однак реальне покарання (обмеження волі) було призначено лише чотирьом особам, які знову ж вчинили відповідні злочини під час перебігу іспитового строку, установаженого за вчинення інших кримінальних правопорушень. У всіх інших випадках суди, керуючись ст. 75 КК, звільняли винних від відбування призначених покарань у виді обмеження волі чи позбавлення волі на певний строк.

Загалом, аналізуючи вище наведену інформацію про аномально високі показники застосування судами ст. 75 КК, вважаємо за доречне пригадати резонні зауваження М. Хавронюка про те, що подібна судова практика призводить до забуття принципу невідворотності кримінальної відповідальності та принципу

рівності громадян перед законом, поступово стирає межу між принципом справедливості (адекватності) та принципом гуманізму (милосердя) і зводить в абсолют принцип індивідуалізації покарання. Як наслідок, деякі положення кримінального закону, які мали б розглядатися як виняток, перетворюються на правило [13, с. 245, 247]. Цю думку підтримує й О. Горох, зазначаючи, що за такої судової практики застосування норм про звільнення від відбування покарання з випробуванням, що має бути винятком для більшості винуватих, перетворилося у закономірний правовий наслідок вчинення злочину [14, с. 65].

Переконані в тому, що під час вирішення питання про можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням має однаковою мірою враховуватися суспільна небезпека учиненого діяння й особа винного в їх конкретному прояві, а саме у виді наявності системи обставин, які пом'якшують та обтяжують відповідальність.

На жаль, ці вироблені наукою вимоги на практиці нерідко ігноруються, а доцільність звільнення засудженого від відбування покарання суди зазвичай пояснюють такими обставинами: відсутність у винного судимості та відшкодуванням шкоди [15]; відсутність судимості та позитивна характеристика за місцем проживання [16]; визнання вини та каяття у вчиненні злочину [17]; лише щире каяття [18]; або взагалі нічим не обґрунтовують [19].

Намагаючись знайти причини відповідних тенденцій, вже згаданий вище О. Горох припускає, що широке застосування норм про звільнення від покарання загалом і з випробуванням зокрема пояснюється як занадто суворими санкціями окремих статей Особливої частини КК, так і незапровадженням у санкціях за відповідні злочини видів покарань, альтернативних позбавленню волі, переповненням установ виконання покарання; а також надмірно ліберальною судовою практикою, яка може свідчити про корумпованість суддів [20, с. 33].

Ці слова дослідника (зокрема у частині занадто суворих санкцій) набувають особливого значення, якщо пригадати, що у кримінальних провадженнях про передбачену ч. 3 ст. 246 КК незаконну порубку лісу на територіях ПЗФ перманентно зустрічаються випадки, коли показник шкоди становить 656 грн, 517 грн, 465 грн, 374 грн, 246 грн, 225 грн або навіть 82 грн. На нашу думку, враховуючи наведену інформацію, можна зрозуміти позицію правозастосовувачів про недоречність реального відбування особами, які вчинили відповідні посягання, суворих покарань, як-от обмеження волі чи позбавлення волі на певний строк (принаймні, якщо за оцінку «суворості» брати градацію, наведену у ст. 51 КК). Поділяючи позицію О. Гороха, ще раз висловимо свою думку щодо того, що причинами аномально високих показників застосування звільнення від покарання з випробуванням є відмова від запровадження у санкціях норм КК, які передбачають відповідальність за певні кримінальні правопорушення, видів покарань,

альтернативних не лише позбавленню волі, а й іншим видам покарань, зазначеним у ч. 1 ст. 75 КК, призначення яких з подальшим застосування останньої дає змогу судам звільняти осіб від відбування покарання, нівелюючи превентивне значення покарання.

Отже, проаналізувавши тенденції призначення покарання за вчинення злочинів, передбачених статтями 201-1, 245, 246 КК, вимушені констатувати, що наявність у санкціях цих статей видів покарань (альтернативно і безальтернативно), як-от обмеження волі та позбавлення волі на певний строк, призводить лише до одного – фактичної безкарності винних осіб. Така ситуація для порушників є своєрідною панацеєю, адже навіть призначення покарання у виді штрафу, тобто більш м'якого покарання, не давало б змоги судам звільняти засуджених від покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК.

Аналізуючи проблеми пеналізації злочинів, Н. Гуторова ще в 2012 р. звернула увагу на критичну кількість вироків судів, у яких за певні види злочинів у понад половині випадків (як було продемонстровано, під час застосування ст. 201-1, ч. 2 ст. 245, ч. 2 і ч. 4 ст. 246 КК ситуація є значно гіршою) покарання призначається із застосуванням ст. 69 КК, або особи звільняються від реального відбування покарання на підставі ст. 75 КК. Враховуючи ці обставини, вчена зробила резонний висновок про те, що санкції статей КК, покарання в яких є явно завищеними, треба узгодити з реальним рівнем суспільної небезпечності цих злочинів. «У майбутньому плідним, – зазначає юристка, – видається і вирішення питання щодо законодавчих обмежень застосування статей 69 і 75 КК» [21, с. 221].

Отже, санкції кримінально-правових норм про відповідальність за злочини у сфері лісових відносин підлягають удосконаленню з огляду на такі фактори:

1) установлена низька ефективність передбачених зазначеними санкціями покарань у виді арешту, обмеження волі та позбавлення волі на певний строк;

2) відносно невисока суспільна небезпека відповідної категорії кримінальних правопорушень;

3) наявні тенденції в кримінально-правовій політиці України, що полягають у заміні в санкціях багатьох статей Особливої частини КК й особливо тих, які передбачають відповідальність за правопорушення економічної спрямованості, покарань, пов'язаних з обмеженням права вільного пересування особи (арешт, обмеження волі, позбавлення волі), на штрафи;

4) попри екологічний, а не майновий характер досліджуваних злочинів, суди фактично виходять з того, що саме застосування штрафу є найбільш адекватною реакцією на вчинення розглядуваних деліктів.

Висновки. З урахуванням висловлених у статті аргументів пропонується:

1) у санкціях, встановлених за вчинення лісових кримінальних правопорушень, які мають некваліфіковані склади (частини перші), передбачити єдиний безальтернативний основний вид покарання у виді штрафу;

2) з огляду на підвищену суспільну небезпеку низки діянь, які утворюватимуть особливо кваліфіковані склади кримінальних правопорушень, вважаємо за доцільне збереження у відповідних санкціях вказівки на такий вид покарання, як позбавлення волі на певний строк. Водночас (ще раз наголосимо на цьому) прагнення посилити відповідальність за певні діяння за допомогою вказівки на позбавлення волі на певний строк як єдиний (безальтернативний) вид покарання призводить до зворотного ефекту, який можна спостерігати і сьогодні, коли замість «реального» відбування покарання чи не всі винні особи звільняються від призначеного покарання у виді позбавлення волі (те саме стосується й обмеження волі).

Тому (разом із позбавленням волі на певний строк) у цих санкціях варто передбачити альтернативний основний вид покарання у виді штрафу. Це дасть змогу реалізувати на практиці принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності, зокрема з огляду на характер заподіяних наслідків.

Ідея доповнення санкції ч. 4 ст. 246 КК альтернативним покаранням у виді штрафу в розмірі від 2 тис. до 3 тис. НМДГ знайшла підтримку і розвиток у літературі. О. Будяченко йде далі, паралельно пропонуючи доповнити відповідний перелік покараннями у виді обмеження волі на строк від 3 до 5 років і позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років [22, с. 186]. Підтримати повністю таку позицію складно з огляду на такі міркування. По-перше, вище було доведено недоцільність встановлення за незаконну порубку лісу покарання у виді обмеження волі. По-друге, пропонуючи доповнити санкцію ч. 4 ст. 246 КК трьома новими видами покарань, дослідниця чомусь залишає без змін передбачений санкцією чинної редакції цієї статті строк позбавлення волі – від 5 до 7 років. Перефразовуючи Н. Орловську, можна констатувати, що за умови реалізації відповідних ініціатив складеться неприпустима ситуація, коли діяння буде «розповзатися» від «кримінального проступку» аж до «тяжкого злочину» [23, с. 307]. Загалом ідея ставити на один щабель покарання у виді, з одного боку, позбавлення волі аж до 7 років, а з іншого, штраф у розмірі лише до 3 тис. НМДГ, обмеження волі чи позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю виглядає не бездоганною.

Висуваючи пропозиції *de lege ferenda*, ми також враховували дані, отримані внаслідок проведеного аналізу практики застосування деяких інших норм КК, в яких безальтернативно передбачено такий вид покарання, як позбавлення волі на певний строк. Йдеться, наприклад, про ч. 2 ст. 286 КК, яка є однією з найбільш затребуваних у практиці правозастосування. Вибірково вивчивши наявні в ЄДРСР рішення судів за останній рік (базою для аналізу виступили перші 50 виявлених рішень) у тих справах розглядуваної категорії, де підставою інкримінування ч. 2 ст. 286 КК ставала смерть потерпілого (тяжкі тілесні ушко-

дження не враховувалися), ми з'ясували, що лише в 10 % особам призначалося «реальне» покарання у виді позбавлення волі; інші ж засуджені звільнялися від відбування покарання на підставі ст. 75 КК. З урахуванням того, що відповідні діяння немає підстав уважати менш небезпечними за передбачені частинами третіми проєктованих статей КК, можемо висловити гіпотезу, що у разі встановлення у відповідних санкціях лише покарання у виді позбавлення волі на певний строк у ліпшому випадку практику їх застосування спіткає доля наявного стану застосування ч. 2 ст. 286 КК. Щодо можливих нарікань стосовно того, що в одній санкції будуть передбачені і штраф, і позбавлення волі на певний строк, тобто покарання, які перебувають на «різних полюсах» передбаченої ст. 51 КК системи («драбини») покарань, то вкотре наголосимо на тому, що, незважаючи на передбачену згаданою нормою градацію покарань залежно від їх суворості, з моменту ухвалення нової редакції ст. 53 КК штраф (й особливо в розмірі понад 3 тис. НМДГ) вже немає підстав беззастережно розцінювати як найменш суворе покарання, передбачене КК.

Подяка. Ця стаття написана за підтримки Національного фонду досліджень України в межах реалізації проєкту з виконання наукових досліджень і розробок «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади» (державний реєстраційний номер 0122U000803).

Список використаних джерел

1. Дудоров О. О., Мовчан Р. О., Письменський Є. О. Кримінально-правова охорона лісу в Україні: монографія. Київ: Норма права, 2023. 520 с.
2. Орловська Н. А. До питання про типові санкції в контексті побудови санкцій норм Особливої частини КК. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 2. С. 1–7.
3. Бабіков Д. В. Покарання за злочини, передбачені статтями 201, 201-1, 305 КК України: деякі проблеми законодавчої регламентації. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 238–245.
4. Вирок Семенівського районного суду Полтавської області від 18 жовтня 2022 р. у справі № 547/403/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106804769>
5. Вирок Путильського районного суду Чернівецької області від 8 вересня 2021 р. у справі № 721/711/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99453932>
6. Вирок Тлумацького районного суду Івано-Франківської області від 15 березня 2022 р. у справі № 353/37/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103666178>
7. Вирок Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області від 23 липня 2019 р. у справі № 742/2100/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83199748>
8. Вирок Хорольського районного суду Полтавської області від 24 грудня 2020 р. у справі № 538/1107/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93797578>
9. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова заборона щодо контрабанди деревини: сучасний стан і перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 142–148.
10. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Про напрями вдосконалення механізму кримінально-правової охорони довкілля (на замітку розробникам нового Кримінального кодексу України). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1. С. 92–125.

11. Мовчан Р. О. Про перспективи удосконалення санкцій норм, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері охорони та раціонального використання земель. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 17. С. 286–293.
12. Турлова Ю. А. Протидія екологічній злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 485 с.
13. Хавронюк М. І. Диференціація кримінальної відповідальності або чи не очікує Україну соціальна катастрофа. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: матеріали міжнародного симпозиуму (11–12 вересня 2009 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2009. С. 243–248.
14. Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 674 с.
15. Вирок Микитівського районного суду м. Горлівки від 10 вересня 2013 р. у справі 252/6307/13-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33370532>
16. Вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 9 грудня 2014 р. у справі № 200/21041/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41930027>
17. Вирок Апостолівського районного суду Дніпропетровської області від 22 червня 2017 р. у справі № 171/966/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67317642>
18. Вирок Артемівського районного суду Донецької області від 9 січня 2018 р. у справі № 219/14000/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71511936>
19. Вирок Біловодського районного суду Луганської області від 15 серпня 2017 р. у справі № 409/1311/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68276413>
20. Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування: деякі проблеми теорії і практики. *Від громадянського суспільства – до правової держави. Теорія та практика протидії злочинності: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 15 квіт. 2011 р.)*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. С. 32–35.
21. Гуторова Н. О. Методологічні проблеми пеналізації злочинів. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовтня 2012 р. / редкол. В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін.* Харків: Право, 2012. С. 217–221.
22. Будяченко О. М. Кримінальна відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2020. 258 с.
23. Орловська Н. А. Проблеми класифікації кримінальних правопорушень (до питання запровадження кримінальних проступків). *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 305–308.

Roman Movchan, Olena Dushevska. On the Prospects of Improving the Sanctions of Norms Dedicated to the Regulation of Responsibility for Commitment of Criminal Offenses in the Field of Forest Relations

The article carries out a critical analysis of the sanctions provided for committing criminal offenses in the field of forest relations, examines the problems that arise during their implementation in practice, and also develops recommendations on the improvement of the criminal legislation in question on this basis.

In particular, based on the results of writing the article, it has been proven that the sanctions of the studied criminal law norms are subject to improvement in view of the following factors: 1) the low effectiveness of the punishments provided by the specified sanctions in the form of arrest, restriction of liberty and deprivation of liberty for a certain period has been established; 2) relatively low public danger of the corresponding category of criminal offenses; 3) existing trends in the crimi-

nal law policy of Ukraine; 4) despite the environmental and not property nature of the investigated crimes, the courts actually proceed from the fact that the application of a fine is the most adequate response to the commission of the considered torts.

Taking into account the arguments presented, it is proposed: 1) in the sanctions established for the commission of forest criminal offenses, which have unqualified compositions (parts one), provide for a single non-alternative main type of punishment in the form of a fine; 2) in view of the increased public danger of a number of acts that will form particularly qualified components of criminal offenses, we consider it expedient to preserve in the relevant sanctions indications of such a type of punishment as deprivation of liberty for a certain period. At the same time, it is noted that the desire to increase responsibility for certain actions by means of the order of deprivation of liberty for a certain period as the only type of punishment leads to the opposite effect, which can be observed even today, when instead of «real» serving the punishment, not all guilty persons are released from the prescribed punishment in the form of imprisonment. Therefore, these sanctions should include an alternative main type of punishment in the form of a fine.

Keywords: criminal responsibility, criminal offenses, sanctions and punishments, penalization, environment, forest, smuggling, illegal felling, destruction or damage.

УДК 343.22

DOI 10.31558/2786-5835.2024.1.21

Мостепанюк Людмила Олександрівна,

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права

Національної академії внутрішніх справ

<https://orcid.org/0000-0003-2894-0654>

РОДИННІ ЗВ'ЯЗКИ ЯК ОЗНАКА СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА У НОРМАХ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті розкриваються особливості ознаки спеціального суб'єкта кримінальних правопорушень, – родинним зв'язкам. На підставі аналізу норм Кримінального кодексу України виокремлені такі форми родинних зв'язків: мати (матір), батько, батьки, особи, які їх замінюють, близькі родичі або члени сім'ї, усиновителі, опікуни чи піклувальники, особи, на яких покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї, вітчим, мачуха. Вказано неоднорідність їх філологічного розуміння та юридичного змісту.

Відповідно до положень Цивільного та Сімейного кодексів України здійснено детальну характеристику кожної форми родинних зв'язків. Наведено положення проєкту нового Кримінального кодексу України щодо визначення членами сім'ї подружжя та їх дітей до досягнення ними повноліття незалежно від спільного проживання, а також віднесення до їх кола будь-яких осіб, які спільно проживають, незалежно від перебування в шлюбі, що пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки (крім прав та обов'язків, які не мають характеру сімейних).

Охарактеризовано доктринальні здобутки та констатовано прагнення законодавчих органів щодо уніфікації термінології норм Кримінального кодексу України. Зазначено доцільність наукових дискусій про уточнення і деталізацію ознак спеціального суб'єкта кримінальних правопорушень, проаналізовано конкретні шляхи законодавця щодо удосконалення положень Кримінального кодексу України шляхом уточнення та розширення кола родинних зв'язків. Виявлено відсутність системності законодавчих процесів щодо удосконалення норм Кримінального кодексу України на прикладі терміну «особа, яка замінює батьків».